

Zdravko Jelenović
Filološki fakultet, Tübingen

IZVANDOMOVINSKO UČENJE HRVATSKOG JEZIKA I HRVATSKE KULTURE

(hrvatski jezik, hrvatska kultura, nastavna praksa)

Učenje hrvatskog jezika i kulture u izvandomovinskim uvjetima odvija se uglavnom na tri razine formalnog obrazovanja: u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj dopunskoj nastavi te pri slavističkim katedrama stranih visokoškolskih ustanova. Kvalitetnijem, a shodno tome i masovnijem promicanju tih programa kao ozbiljne teškoće pojavljuju se neadekvatni programski sadržaji, prateća udžbenička i priručnička literatura te neadekvatni ili slabo osposobljeni kadrovi, nositelji tih obrazovnih procesa. Za sve oblike tih teškoća na svim razinama moguće je pronaći stručna rješenja. Ona bi trebala biti dio kompetentnosti i brige pripadajućih državnih institucija.

Uvodne napomene

Izvandomovinski dio hrvatskoga izobrazbenog korpusa aktivnost je koje rezultati ovdje nisu dovoljno poznati; štoviše: oni nisu rezultat nekog stručnog bavljenja, a saznanja o njima više su dio ukupne iseljeničke kronike, transparentniji dio ukupne migrantološke problematike.

Najizraženiji programi izvandomovinske odgojno izobrazbene sfere, oni su što se integriraju oko učenja hrvatskog književnog jezika i pripadajućih mu komplementarnih kulturoloških sadržaja nužnih za artikulaciju slike jedne civilizacije. Učenje hrvatskog jezika u formalno čistoj pojavi započinje s početkom društvenih promjena nakon osamostaljenja hrvatske države, ali taj proces nije ni do dan danas dokraja završen pa se na nekim katedrama zapadnoeuropskih sveučilišta i dalje pojavljuje u simbiozi (raznih oblika) sa srpskim.

I. teorijske odrednice

Shodno integraciji na programskim odrednicama te ciljevima i zadacima, učenje hrvatskog jezika u inozemstvu pripada primarno dvama planovima:

- a) neformalnom obrazovanju
- b) formalnom obrazovanju.

Prvi krug čini učenje motivirano isključivo privatnim potrebama, neovisno o razini i specifičnosti programskih određenja, obično u organizaciji narodnih učilišta i tim oblicima ovdje samo markiramo konstataciju njihova postojanja.

Plan formalnog obrazovanja danas čine:

1. dopunska nastava na razini osnovnog obrazovanja,
2. dopunska nastava na razini srednjoškolskog obrazovanja,
3. redovna nastava u visokoškolskim ustanovama.

Shodno navedenim programskim razinama, moguća je i njihova distribucija prema sudionicima izobrazbenih procesa na dvije globalne grupacije:

1. prva dva dopunska programa, gotovo beziznimno integriraju djecu hrvatskih migranata, a
2. drugu grupaciju participirajućih u izobrazbenim procesima visokoškolskih ustanova čine:
  - a) stranci, kojima je hrvatski, dakle, strani jezik, i
  - b) oni kandidati kojima je to materinski jezik s obzirom na dva ili samo jednog roditelja.

U cjelokupnom sastavu populacije upućene na učenje hrvatskog jezika i hrvatske kulture na stranim učilištima moguće je determinirati grupacije izobrazbenika prema nekim općepripadajućim odrednicama psihološke, kulturološke i sociološke razine.

Na psihološkom planu to diktira uzrast koji je moguće grupirati na one:

- a) do 14 godina starosti (što je otprilike i okvir osnovnog obrazovanja),
- b) između 14 i 18 godina starosti (srednjoškolska dob),
- c) starije od 18 godina (vrijeme studiranja ili rada i učenja).

Kulturološke odrednice razlikuju u tim procesima:

- a) djecu migranata, s većim ili manjim kulturološkim kontekstom domovinskog izvora,
- b) strance, lišene tog konteksta.

Sociološki plan obuhvaća:

- a) one kojima je hrvatski materinski jezik,
- b) one kojima je to strani jezik.

I izvan tih okvira, osobito za migrante, postoje, dakako, još neke vrlo osjetljive i za domovinske prilike samo djelimice ili nikada prisutne značajke sudionika izobrazbenih procesa u odnosu prema, primjerice: duljini boravka u domovinskom okruženju, formalnim ili neformalnim oblicima učenja hrvatskog jezika prije uključivanja u izvandomovinsku nastavu, učestalosti kontakata s jezikom i drugim kulturološkim stečevinama hrvatskog izvora za boravka u domovini i onih za vrijeme življenja u inozemstvu, kulturološkom okruženju bliže i dalje socijalne zajednice (obitelj, klubovi, lektira, mediji, korespondencija s prijateljima i drugo), vrsti i razini obrazovanja u zemlji prijama (zahtjevnije škole, širih programa u odnosu prema onima usmjerenim na uska praktična zanimanja), i determinantama opće razine: psihofizičkoj zrelosti i motivaciji.

Navedeni i pouzdano još neki čimbenici koji su dio izobrazbenog konteksta u učenju hrvatskog jezika i kulture u izvandomovinskom okruženju navode na zaključak da je riječ o učenju u uvjetima bilingvizma i interkulturalizma.

Naime, sve osobe obuhvaćene naznačenim procesima dvojezične su i podložne utjecaju dviju kultura. Specifičnosti koje nose takve osobe nameću artikulaciji odgojno-izobrazbenih procesa zasebne pristupe, suptilnije i složenije od onih u sasvim domovinskim uvjetima. Pravilnim selekcioniranjem i integriranjem tih složenijih struktura u izobrazbene sadržaje i svekolike oblike i metode obrazovnoga rada, bilingvalne osobe u interkulturalnom ozračju nude bogatstvo mogućnosti, a pravilnim odabirom izobrazbenih situacija i – prednost, koja to u suprotnom odabiru i ne mora biti. Štoviše, ona može postati otežavajući čimbenik i na planu učenja hrvatskog jezika.

II. Aktualna praksa

Cjelokupna slika aktualnog stanja u izvandomovinskom učenju hrvatskog jezika i kulture bila bi dostupna kada bi se s jednog mjesta dirigirala distribucija relevantnih pitanja kojih bi odgovore morali na isto mjesto ponuditi nositelji tih procesa obrazovanja u

inozemstvu. Njihovom bi se inventurom mogla artikulirati mnoga pitanja praćenja, unapređivanja i valorizacije tih procesa izobrazbe. No, kako to ovoga časa nije moguće ni parcijalno sagledati iz tih izvora, za ocjenu aktualna stanja poslužiti ćemo se slikom neposrednih viđenja na prostoru dviju država: Njemačke i Francuske. Konstatacije što slijede su dostupne, provjerljive, indikativne, pa, stoga, držim i korisne.

Aktualno stanje, premda sadrži mnoge zajedničke značajke i pojavnosti, raščlanit ćemo odvojeno pomoću triju struktura: programske, udžbeničke-priručničke i kadrovske, na tri programske razine: osnovno, srednje i visoko obrazovanje.

1. Programi

Osnovno obrazovanje (dopunska nastava na hrvatskom jeziku)

Osnovno obrazovanje brojno je najzastupljenija grupacija u učenju hrvatskog jezika i kulture u izvandomovinskoj nastavi, djelatnost koju prate brojne slabosti i na planu programa. Programi koji su u začetku učenja hrvatskog jezika u dijaspori artikulirani u dvije varijante, bili su podjednako opterećeni dvjema naglašenim slabostima: previše ideoloških naboja na štetu principa primjerenosti i preambicioznost ponuđenih sadržaja u odnosu prema recepcijskim mogućnostima većine sudionika u procesu izobrazbe. Osim toga, ti su programski sadržaji kao kabinetni produkt domaćih izvora artikulirani odvojeno i neovisno o programu škola u zemljama prijama, što je narušilo osnovnu ranije spomenutu mogućnost korištenja resursa bilingvalnog djeteta. I još nešto: ono je dopunsku nastavu pretvorilo u primjer za negaciju definicije ovoga tipa obrazovanja. Kako se programskim sadržajima ni u kojem segmentu ne naslanja na sadržaje redovne učenikove škole, ona je pedagoški surogat koji nema ni dopunskih značajki, a još manje funkciju neke samostalne cjelovite strukture, iako je čak i na službenoj razini mnogi i danas pogrešno nazivaju školom (Hrvatska dopunska škola). Ta nastava u formalnom ali i suštinskom djelovanju predstavlja pedagoški *contradictio in adjecto* te prilično skup projekt problematičnih edukativnih domaćaja. Programska razina ove djelatnosti nudi još praktičnih potvrda za navedenu konstataciju. Razina, općeg, okvirnog programa ne doživljava transformacije sukladne vrlo slojevitoj i redovito mnogo nižoj recepcijskoj mogućnosti učenika u izvandomovinskoj nastavi u odnosu prema onoj domovinskoj. Izvedbena varijanta nije, dakako, moguća izvan konkretne pedagoške situacije, ali tamo se ne zbiva ništa od takvih transformacija, što je pitanje koje zadire u drugu sferu, kadrovskih potencijala, nositelja ovih aktivnosti. Tako programska razina, neprilagođena recipijentima, predstavlja prvu i nesavladivu zapreku u transferu hrvatskog jezika na izobrazbene poligone izvandomovinske nastave osnovnoškolske razine.

Srednjoškolsko obrazovanje

Srednjoškolsko obrazovanje integrira neočekivano mali broj sudionika u izvandomovinskoj nastavi na hrvatskom jeziku. Podaci posljednjih godina govore o samo nekoliko postotaka onih koji, nakon osnovnog obrazovanja na materinskom jeziku, to nastavljaju i na razini srednjeg obrazovanja. To govori o lošoj motivaciji, a razloge valja potražiti i u slabostima na programskoj poziciji. Programska komponenta te razine obrazovanja zapravo i nije u pravom smislu nikada ustrojena. Orijentacija na domovinski program koji su rabili neki pedagoški djelatnici usmjereni na ove oblike nastave propala je već u inicijativi. Slaba osnovica znanja stečena na osnovnoškolskoj razini bila je jedna od brojnih zapreka za bolje stanje na višoj razini. Slabo zanimanje, neadekvatan kadar i didaktički nedovoljno osustavljeni sadržaji razlog su što su srednjoškolski programi u izvandomovinskoj nastavi prije improvizirana ponuda koje su sastavnice ponajprije stvar umješnosti odabira realizatora tih programa. Realizacija takvih sadržaja nije mogla biti osobito uspješna jer je većina tih odgojno izobrazbenih oblika u punom programskom obuhvatu (dakle, uz hrvatski, još i povijest i zemljopis) bila povjerena učiteljskom kadru,

pretežito osposobljenom za rad u osnovnoj školi, ili, čak ni za takve poslove, što također nije zanemariv slučaj. Program srednjoškolske razine, dakle, nije egzistentan na području izvandomovinske nastave ni u minimumu stručnih zahtjeva, iako se tako završenim obrazovanjem pri hrvatskim ustanovama verificiraju dokumenti razine srednje škole koja otvara nesmetan formalan put u izobrazbenu vertikalnu višeg i visokog ranga. Valja za sve programske dokumente u izvandomovinskom učenju hrvatskog jezika i hrvatske kulture reći da su više zbir obrazovnih jedinica nego li razvedeni pedagoški dokumenti s pripadajućim metodičko-didaktičkim instrumentarijem, literarnim predlošcima i komplementarnim teorijskim naputcima i drugim elementima nužnim u zadovoljavajuće artikuliranom programu. I ono najvažnije: korespondentima s mogućnostima i potrebama sudionika edukativnih procesa. Naslonjenima na one u zemlji prijama. Iste značajke prate, ali s više pedagoškog opravdanja, i programe na višoj razini.

Visoko obrazovanje

Visoko je obrazovanje djelatnost koju je lakše opremiti principima, ciljevima i zadacima negoli, barem u većem dijelu, detaljnije oblikovanim programskim sadržajima. Naime, sudionici tih izobrazbenih procesa bitno se razlikuju od prethodnih homogenijih grupacija. Pritom pretežito mislimo na pripadanje istom kulturološkom miljeu i komponenti materinskog jezika.

Iako taj predznak vrijedi i za dio participijena u učenju hrvatskog jezika na (uglavnom) slavističkim katedrama stranih sveučilišta, globalno i strateški je nastava orijentirana na strance kojima je hrvatski jezik (uglavnom) nepoznat. Desetogodišnja iskustva na katedrama francuskog i njemačkog govornog područja govore da se u učenje hrvatskog jezika uključuju aspiranti vrlo raznolikih podneblja, pretežito europskih, ali i prekomorskih civilizacijskih pripadanja, s vrlo različitim motivima. Jednu grupaciju u toj strukturi čine djeca hrvatskih emigranata druge generacije, ali i one grupacije među njima koje s hrvatskim (njima danas nepoznatim, stranim jezikom) vežu samo korijeni. Pretežito su im to i osnovni motivi za učenje hrvatskog jezika. Treću i najbrojniju grupaciju čine ljudi kojima je hrvatski u svakom slučaju strani jezik, kako po etničkom i civilizacijskom pripadanju, tako i po razini njegova poznavanja. Njihov studij odredile su studijske grupe (u ovom slučaju slavenski jezici), ali i drugi interesi (kultura, politika, neko poznanstvo, emocionalno iskustvo pa i egzotika).

Cijela ta široka lepeza konzumenata programskih sadržaja nameće i fleksibilne pristupe te razinu osposobljenosti kadrova upućenih na te programe, u kojima, uz učenje jezika, visoku razinu zastupljenosti čini i interesi iz domene širih civilizacijskih sfera (povijest, politika, umjetnost, geografija i općenito kultura u širem smislu).

U nemogućnosti artikulacije jednoga programskog dokumenta čvršćih zadatosti, što onemogućuju navedeni razlozi, promicatelji hrvatskog jezika i kulture na inozemnim katedrama morali bi biti ne samo dobri poznavatelji osnovne struke, nego i osposobljeni stručnjaci metodičko-didaktičkog plana, poznavatelji osnovnih zahtjeva funkcionalnog programiranja.

2. Udžbeničko-priručnički korpus

Stanje na tom području determinira opća ocjena o nedovoljnoj i nekvalitetnoj zastupljenosti. Programski segment ne prati zadovoljavajuće ni udžbeničko-priručnički "servis", ni na jednoj od raščlanjenih razina obrazovanja.

Osnovno obrazovanje je u začetima, iz razumljivih razloga, bilo lišeno bilo kakvih udžbenika i priručnika osim onoga što je kao dio fundusa Hrvatskih katoličkih misija, ili drugih hrvatskih institucija u dijaspori, bilo uporabljivo i za školske namjene. Znalci su vještím odabirom mogli osigurati minimum zahtjeva te razine umnožavanja tekstova, što se obilno koristilo.

S kakvim rezultatima teško je reći, jer je u tom odabiru dominirala domoljubno-ideološka selekcija nad didaktički zahtjevnijim tekstovima. To se, međutim, nastavilo i u kasnijim fazama, osobito središnjoj društvenoj klimi koja je ponudila veću produkciju udžbeničkog izbora u domovinskim uvjetima. Kako se produkcija udžbeničkog blaga za izvandomovinsku nastavu, ispočetka bogato planirana, kasnije zaustavila na jednom izdanju, u dijasporu su počele dolaziti iste knjige kojima se služe učenici u domovinskim uvjetima obrazovanja. Te su knjige nudile obilje štiva ideološke, povijesno-mitološke prirode, pa i građe slabije estetske vrijednosti, neprimjerene toj dobi, pa je taj materijal, uz objektivne barijere jezične prirode, otežao edukativne procese u izvandomovinskoj nastavi. Odraživši se, očito, i na motivaciju sudionika tih procesa, a osobito na nastavak njihova obrazovanja na hrvatskom jeziku na višoj razini.

Srednje obrazovanje svoju je skromnu zastupljenost kandidata nakon završene osnovne izobrazbe na materinskom jeziku dužno u najvećoj mjeri navedenim propustima na razini spomenutih stručnih preduvjeta. Improvizirani pristup koji prati učenje hrvatskog jezika i hrvatske kulture opterećen je i siromašnom didaktičkom opremljenošću.

Visoko obrazovanje prate iste slabosti na području ponude udžbeničko-priručničkog izbora. Studenti, upućeni na više izvora, zahvaljujući širokom interesu, nailaze na goleme teškoće artikulirane u finalnom pitanju: što je to hrvatski jezik danas? Izdanja suvremene produkcije osobito otežavaju komunikaciju u srazu sa starijim izdanjima jer nose mnogo nepoznatih leksičkih noviteta. Drugu razinu zapreka čine neusuglašenosti na relacijama: jezik književnih djela – medijski govor – kolokvijalni izraz. U tim se sferama osobito kriju sve brojniji "novumi" tzv. novogovora koji nije prisutan u tekućoj periodici, a drukčije je artikuliran u stručnim knjigama i beletristici. Tako svojevrsan lingvistički nered mnogo utječe na učenje hrvatskog jezika, a shodno tome i na motiviranost i zanimanje za šire kulturne hrvatske stečevine. Prisutnost ideoloških sadržaja, čime su obilno obogaćeni suvremeni priručnici jezične i povijesne znanosti, ne pridonosi kulturološkoj promociji hrvatskog jezika i druge kulturne baštine među stranim studentima, pa ni onima našega podrijetla, naviklima u zemljama gdje žive na neke drukčije pristupe, mjerila i standarde. Želimo li bolji prosperitet i širenje kandidata za učenje našega jezika na stranim sveučilištima, navedene nemale zapreke valja uklanjati hitno i beskompromisno.

3. Kadrovski aspekt

Osnovno obrazovanje integrira najveći broj sudionika učenja hrvatskog jezika u izvandomovinskoj nastavi. Kadrovi-realizatori tih edukativnih procesa u najvećem dijelu formalno udovoljavaju zahtjevima posla. Statistički, međutim, nije zanemariv broj onih koji su posljednjih sedam godina sudjelovali u tim aktivnostima bez zadovoljavajuće stručnosti. Osobito je to bilo uočljivo kod koordinatora, dakle osoba koje su bile namijenjene praćenju i unapređivanju te osjetljive djelatnosti. Problem je i kod kadrova s formalnim uvjetima, ali skromnih stručnih dosega. I, sveukupno gledajući, tu djelatnost ne prate adekvatni oblici stručnog usavršavanja, čak ni na razini tzv. učiteljskih vijeća. Ne postoji inventura dostignutoga nakon pojedinog mandata pa svaki djelatnik počinje ispočetka, improvizirano učeći na svojim, umjesto na nekim ranijim, tuđim greškama. Povremeni seminari u domovini, umjesto eminentnih metodičko-didaktičkih sadržaja, djelatnicima izvandomovinske nastave nude teme koje svaki sudionik može apsolvirati sam, konzultiranjem postojeće literature.

Srednjem obrazovanju okrenuti su kadrovi koji realiziraju i programe osnovnog obrazovanja. Veći dio njih niže su obrazovne razine od potrebne, osposobljeni samo za programe osnovnog obrazovanja, pa se tako dovodi u pitanje temeljna stručna zastupljenost i, shodno tome, mogućnost realizacije osnovnih ciljeva i zadataka ove programske razine.

Visoko obrazovanje, premda teorijski najneupitniji dio obrazovanja kada je riječ o adekvatnoj kadrovskoj zastupljenosti, u aktualnoj hrvatskoj praksi doživljava novitete nepoznate među drugim europskim i izvaneuropskim zemljama kojih je dvadesetak jezika zastupljeno na renomiranim sveučilištima njemačkog i francuskog tla. Danas se realizacija programa hrvatskog jezika i kulture na nekim europskim sveučilištima povjerava kadrovima koji hrvatski jezik nikada nisu studirali kao studijski predmet na visokoškolskim ustanovama. Taj svojevrsni paradoks hrvatskog podrijetla stavlja u drugi plan mnoga suptilnija stručna pitanja kojima bi se trebali baviti kadrovi na sličnim mjestima visokoškolske izobrazbe. Ona se odnose osobito na vještinu artikulacije vrlo raznorodnih programskih zahtjeva, sukladnih širokim interesima i potrebama vrlo heterogenih obrazovnih grupa i pojedinaca unutar njih.

III. Rješenja

Pitanja izlaza iz markiranih slabih pozicija izvandomovinskog učenja hrvatskog jezika i kulture zahtijevaju složen, zaseban elaborat. Ograničenja vremenske i prostorne prirode ovdje to ne omogućuju. Ipak, općenito rečeno, ona se kreću oko uklanjanja magistralnih slabosti na koje je upozorila ova raščlamba u kauzalnom odnosu: program – udžbenik – realizator. Na teorijskom planu ona se mogu nasloniti na respektabilne dosege hrvatske pedagoške teorije, a u praktičnom bi smislu inicijative za svladavanje iznesenih nedostataka valjalo očekivati od mjerodavnih državnih ustanova, prije svega od odgovarajućih ministarstava.

LEARNING CROATIAN LANGUAGE AND CULTURE ABROAD

(Croatian language, Croatian culture, teaching practice)

Summary

Teaching Croatian language and culture abroad is carried out mostly on three levels of formal education curriculum: the elementary and secondary school make-up courses, and at the slavic departments of universities in foreign countries. Inadequate programs, textbooks and manuals, and incompetently educated staff, and people who teach in these educational programs, are all serious obstacles to achieving better quality, and thus larger-scale promotion of their curricula. It is possible to find professional solutions to all forms of the above problems. Such solutions should be developed under the auspices of authorized state institutions.